

Het Oversticht

Rapportage

Schapenzandweg 15, Diepenveen

Bouwhistorische verkenning

Zwolle, 19 juli 2019

Inhoudsopgave

Algemene gegevens	.5
Cultuurhistorische context	.7
Bouwhistorische analyse	13
Bibliografie	19
Colofon	20

Afb. 1 Het erf met de boerderij (bron: Google maps).

Algemene gegevens

Opdrachtgever

Stichting IJsselhoeven
Marledijk 31
8198 KP Marle

Contactpersoon: Wim Nugeteren

Onderzoeksubject

Boerderij Klooster Tjoene
Schapenzandweg 15
7431 PZ Diepenveen
gem. Deventer

Karakteristiek pand (ruimtelijkeplannen.nl)

Afb. 2 F. Berkhuis, het vrouwenklooster te Diepenveen, 1720 (bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Cultuurhistorische context

Ligging

Het boerderijcomplex van hoofdgebouw met bakhuisje en schuren aan Schapenzandweg ligt ten westen van het dorp Diepenveen en ten zuidwesten van de dorpskerk. Ten westen van de boerderij ligt de spoorlijn Deventer-Zwolle. Ten oosten van de boerderij stroomt de Zandwetering. De boerderij is op een hoger gelegen dekzandwieling gebouwd, ongeveer twee kilometer ten oosten van de IJssel. De bodem van het gebied bestaat met name uit hoge bruine enkeerdgronden. Deze bodemsoort is ontstaan door de bemesting van de essen. Aan de oostkant gaat het land over in een laagte.

Ontwikkeling

De eerste bewoners bouwden hun boerderijen op de hoger gelegen rivierduinen en dekzandwielingen. In het lager gelegen dal is in de veertiende eeuw de Zandwetering gegraven, om na de aanleg van de IJsseldijk rond 1300, het overtollig regenwater naar de IJssel af te wateren.¹

Kort na 1400 werd door Johannes Brinckerinck aan de Zandwetering het Augustinessenklooster 'In het diepe veen' gesticht.² Het was het eerste vrouwenklooster dat de idealen van de Moderne Devotie volgde. Een van de belangrijkste punten van de

beweging was een persoonlijke geloofsbeleving. Geert Groote was de grondlegger van de Moderne Devotie. Deze stelde in 1374 zijn ouderlijk huis in Deventer beschikbaar voor ongehuwde vrouwen die God wilden dienen. Na de dood van Groote in 1384 kreeg Brinckerinck de leiding over de zusterhuizen van de beweging in Deventer, waarvan er destijds al vijf waren.³

In 1400 werd besloten om een vrouwenklooster te bouwen ten noorden van Deventer. In 1402 gaf de bisschop van Utrecht goedkeuring om de regel van Augustinus te mogen volgen en in 1408 werd de kloosterkapel ingewijd.⁴ Het klooster was een zogenaamd slotklooster, wat betekende dat de vrouwen bijna geen contact met de buitenwereld hadden. Waarschijnlijk werd daarom ook gekozen voor een afgelegen locatie. Anders dan bij de zusterhuizen in de stad legden de zusters hier wel een kloostergelofte af en waren hier ook vrouwen van adellijke komaf of uit het stedelijk patriciaat welkom.⁵

Dankzij vele giften kon het klooster snel groeien; in 1476 waren er 170 kloosterlingen.⁶ Ook wist het klooster een groot grondbezit te verwerven. In totaal zijn 26 boerderijen in het bezit van het

klooster geweest, waarvan er vijf in de buurt van Diepenveen stonden.⁷ Één van die boerderijen was Klooster Tjoene.

De omringende boeren waren verenigd in de marke Rande, die onder het schoutambt Colmschate viel. Vanaf 1567 had de stad Deventer zeggenschap over het schoutambt. Tijdens het beleg van Deventer in 1578 werd het klooster geplunderd en verwoest, vervolgens werd het grootste deel van het klooster gesloopt. Alleen de kapel en enkele bijgebouwen bleven als ruïne gespaard. De restanten van het klooster en de bijbehorende gronden kwamen in 1592 in bezit van de stad Deventer.

In 1659 werd een van de bijgebouwen of de kapel in gebruik genomen als kerk voor de hervormde eredienst. In 1811 werd het schoutambt Colmschate de zelfstandige gemeente Diepenveen, de kloostergronden bleven nog tot 1821 in bezit van de stad Deventer, waarna de gronden werden verkocht. Na deze verkoop ontwikkelde het dorp Diepenveen zich rond de dorpskerk. In 1866 werd de spoorlijn Deventer-Zwolle aangelegd. In 1974 werd Diepenveen ingelijfd bij de gemeente Deventer.

¹ <https://www.entoen.nu/nl/overijssel/salland/raalte/dijcbrieff-van-zalland>.

² Stenvert 1998, p. 130.

³ https://nl.wikipedia.org/wiki/Johannes_Brinckerinck

⁴ https://reliwiki.nl/index.php/Diepenveen,_Kerkplein_4_-_Hervormde_Kerk

⁵ <https://stichting-ijsselacademie.mijnstadmijndorp.nl/verhalen/johannes-brinckerinck-en-de-stichting-van-het-regularissenklooster-diepenveen-in-1400>.

⁶ https://nl.wikipedia.org/wiki/Vrouwenklooster_Diepenveen

⁷ <https://deventerfietsblog.wordpress.com/2015/02/21/kloosterboerderijen-rond-diepenveen/>

Afb. 3 De boerderij op de kadastrale kaart van Rande en Tjoene, 1823 (bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

De boerderij

In de vijftiende en zestiende eeuw was de boerderij in het bezit van het vrouwenklooster. De naam Tjoene Klooster wordt voor het eerst vermeld in 1592, toen de stad Deventer eigenaar werd van alle kloosterbezittingen en dus ook van de boerderij.⁸ De boerderij wordt in sommige bronnen ook wel Klooster Erve of 1e erve genoemd. De grond bij de boerderij bedroeg ongeveer 80 hectare en strekte zich van de huidige spoorlijn tot aan de Boxbergerweg. Gedurende enkele eeuwen bleef de boerderij in handen van de stad Deventer. In 1821 verkocht de stad Deventer de boerderij aan Willem Roetert. De boerderij staat daarom ook wel bekend als Roetert of Klooster Tjoene Roetert. Op de kadastrale kaart uit 1823 (afb. 3) staat de boerderij nog aangegeven als Klooster Tjoene. Tot 1928 bleef de boerderij bezit van de familie Roetert. In de tussentijd is (een deel van) de boerderij vernieuwd; op de voorgevel van de huidige boerderij staat het jaartal 1828 aangegeven.

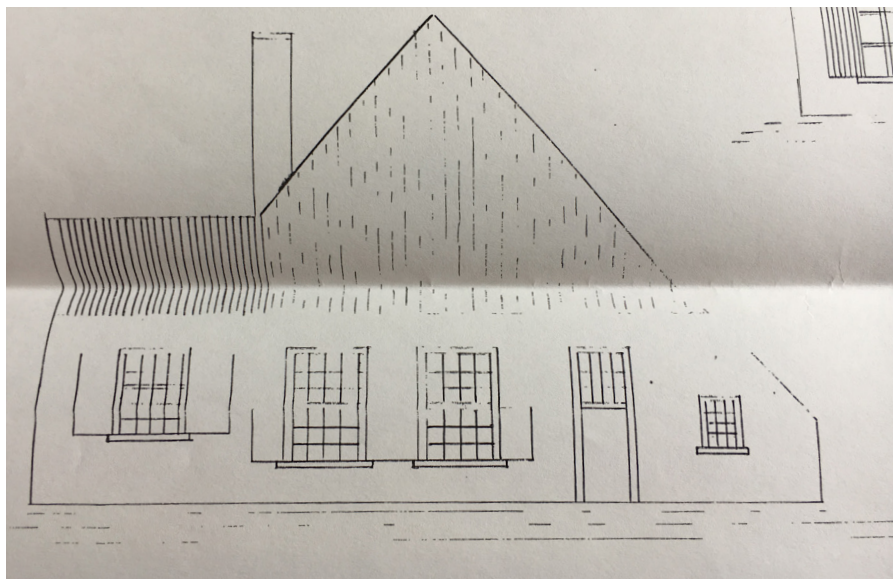
⁸ Ten Hove, p. 50.

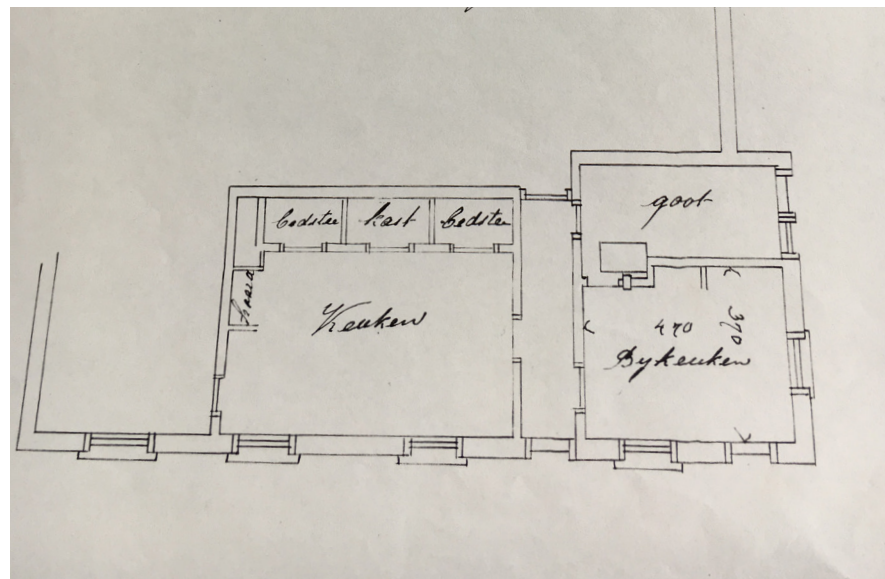
Afb. 4 Voorgevel van de boerderij met de hogere nok van het achterhuis, die over de nok van het voorhuis heen steekt.

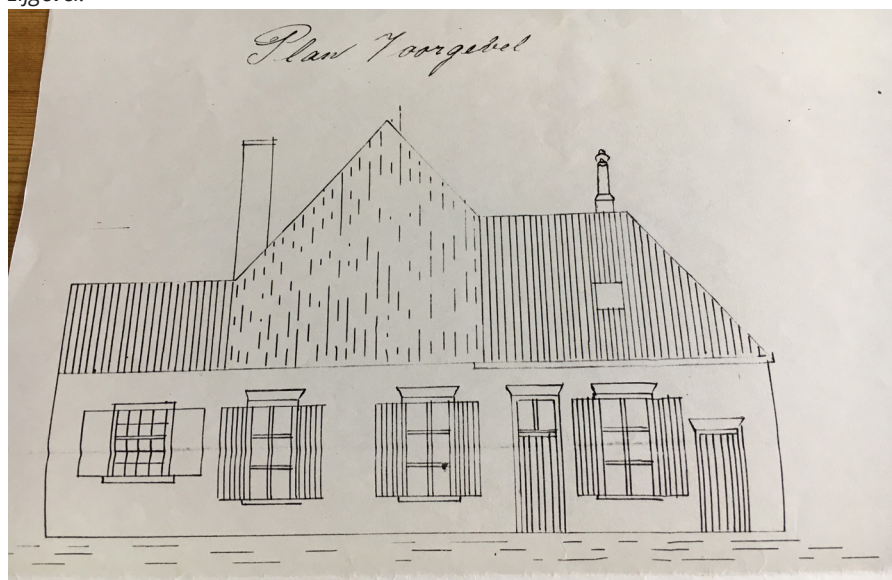
Afb. 5 Aansluiting deel op het voorhuis en zicht op de linker zijgevel.

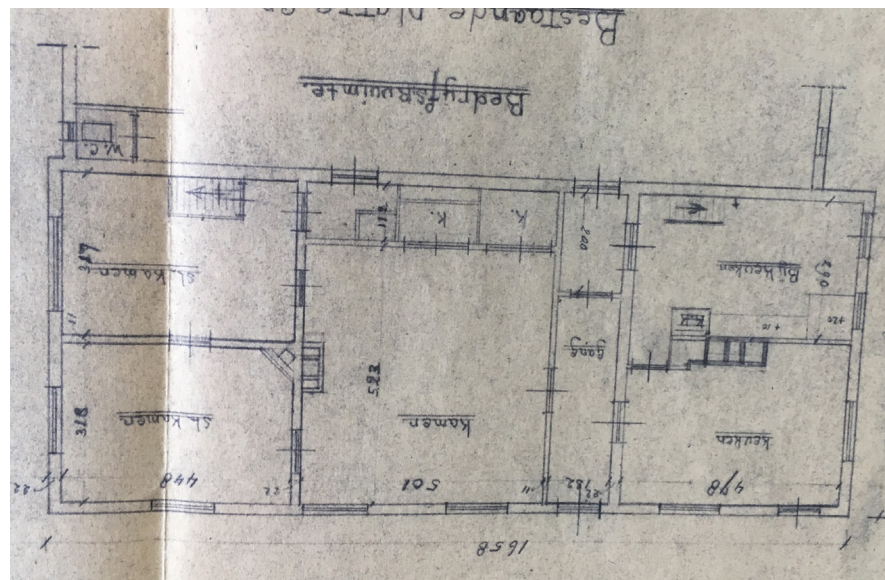
Afb. 6 Voorgevel omstreeks 1910 met een aanbouw met dwarskap tegen de linker zijgevel.

Afb. 7 Plattegrond van het voorhuis na uitbreiding van het rechter deel, 1910.

Afb. 8 Voorgestelde uitbreiding aan de rechterzijde, bouwtekening omstreeks 1910.

Afb. 9 Plattegrond omstreeks 1960. De achterwand van de goot (nu bijkeuken) is gelijk getrokken met de achterwand van de keuken.

Bouwhistorische analyse

Zo op het eerste gezicht lijkt de boerderij aan de Schapenzandweg een klassiek voorbeeld van een T-boerderij, waarbij er ergens in het midden van de 19de eeuw een nieuw voorhuis dwars op het bestaande hallenhuis is gebouwd. In zo'n geval wordt de voorgevel van het bestaande hallenhuis vervangen door een nieuwe brandmuur, die tevens de achtergevel van het nieuwe voorhuis vormt. Belangrijk aandachtspunt bij deze typische verbouwingen is dat het voorhuis een op zichzelf staand bouwwerk is, met eigen muren en balk-lagen en een kap, vaak met eindschilden. Soms riet gedekt, soms met pannen. Oude bouwtekeningen laten zien dat dat hier niet het geval is! Dit hallenhuis is stukje bij beetje uitgebreid, eerst aan de linkerzijde, later ook rechts.

Als de linker uitbouw met het met pannen gedekt dwarskapje op de bouwtekening (afb. 6) weg gedacht wordt, is de oorspronkelijke vorm goed te interpreteren. Een klassiek hallenhuis met een lage voorgevel met een groot wolfseind dat net boven de kozijnen begint en nog lagere zijmuren. Dankzij deze oude bouwtekeningen worden de verschillende verschijningsvormen duidelijk. Aan de binnenzijde zou deze conclusie getrokken kunnen worden aan de hand van de daar zichtbare aanwijzingen. Omdat het volume in verschillende fasen is vergroot tot de huidige vorm ligt de verdiepingsvloer ook niet op één niveau.

Bij een klassiek T-model stoppen de bovenplaten van het achterhuis bij de brandmuur (de achtergevel van het dwarshuis). Het voorhuis is dan, zoals gezegd, los voor het hallenhuis geplaatst. In dit geval is het woongedeelte van de boerderij stukje bij beetje geëvolueerd tot een dwarshuis. De bovenplaten lopen hier door in het voorhuis, tot ongeveer een 1,5m. voor de voorgevel en zitten in principe een praktische indeling van de verdieping in de weg. Het is niet heel duidelijk waarneembaar of de bovenplaten een stuk zijn ingekort om de ruimten links en rechts bereikbaar te maken, of dat de oorspronkelijke voorgevel ongeveer die maat terug heeft gestaan. Als de beide plattegronden met elkaar vergeleken worden, lijkt het zeer aannemelijk dat het voorhuis op enig moment inderdaad ca. 1,5 m. dieper is geworden, met andere woorden, de voorgevel is naar voren geschoven. Op afbeelding 7 en 9 zijn beide plattegronden te zien, inclusief de maatvoering.

Op afbeelding 9 is de ruimte rechts achter in het voorhuis waarschijnlijk ongewijzigd gebleven. De scheidingsmuur tussen deze ruimte (de goot genoemd) en de deel is blijven staan en door getrokken tot de linker zijgevel. Er bestaat een kans dat het rechter deel van de brandmuur dus nog de oorspronkelijke muur is. Er vanuit gaande dat deze hypothese juist is, dan zal de voorzijde van de bedstedewand intact gebleven zijn en

is de achterwand van de bedsteden verwijderd en vervangen door de vanaf dan doorgaande brandmuur. De bedsteden zijn vanaf dat moment waarschijnlijk kasten geworden en zijn de slaapvertrekken boven gemaakt.

Kelders

Aan de linker en rechterzijde van het voorhuis bevinden zich kelders. Deze waren op het moment van het bezoek niet makkelijk bereikbaar, maar de eigenaar weet te vertellen dat de rechter voorzien is van deels nieuwere tegels en deels 19e eeuwse motieftegels. Het kelderdek is opgebouwd uit stalen liggers met daartussen gemetselde flauwe tongewelfjes. Deze bouwwijze is bekend als troggewelven.

De linker kelder is voorzien van een houten balklaag met vloerdelen als dek. Op afbeelding twee is de oudste verschijningsvorm die bekend is van de voorgevel te zien. Het meest linker venster zit duidelijk hoger in de gevel. In de huidige situatie is dit niet meer het geval, omdat de opkamer die daar gezeten zal hebben, is verdwenen.

De eigenaar heeft het vermoeden dat de muren van de rechter kelder ruim een meter dik zijn. Of dat daadwerkelijk zo is, hebben we tijdens dit onderzoek niet kunnen vaststellen. Het zou op zijn minst opmerkelijk zijn. Ik verwacht dat de uitbouw

Afb. 10 Aansluiting achterhuis op voorhuis.

Afb. 11 Het oudste kozijn van de boerderij met staldeur.

Afb. 12 Telmerk nummer drie is te zien op het verlaagde korbeel.

Afb. 13 De linker bovenplaat in het voorhuis. De sparing markeert de plek waar het laatste windverband de gevelstijl koppelde aan de bovenplaat.

Afb. 14 De gebintligger is opgenomen de brandmuur en niet verlaagd vanwege de omvangrijke bouwkundige gevolgen die dit zou hebben. Op de nieuwe hoogte van de andere gebintliggers is een extra draagbalk aangebracht die de slieten moest dragen.

Afb. 15 De rechter zijgevel van de deel, met op circa drie meter vanaf de achtergevel een sprong in het metselwerk.

Afb. 16 Rechter zijgevel van het voorhuis. De opzet met achterdeur dateert uit 1960. Het raampje erboven is in een latere fase verbreed.

van de boerderij naar de voorzijde en de rechterzijde dit vermoeden veroorzaakt. Deze oude kelder zat oorspronkelijk wel op de hoek van het oude hallenhuis, maar is na de verbouwing meer in het midden gekomen, waardoor het kan lijken dat de muren zo dik zijn.

Kapconstructie

In de kap van het voorhuis is ook zichtbaar dat de sporenkap heeft doorgelopen. Er zijn nog enkele eiken spoorparen aanwezig, compleet met haanhout. De haanhouten zijn zeer netjes in de sporen ingelaten met een zwaluwstaartverbinding. Enkele wanden in de kamers aan de linker zijde op de verdieping zijn voorzien van kraaldelen. Opvallend zijn de eerder genoemde hoogteverschillen in deze verdiepingvloer.

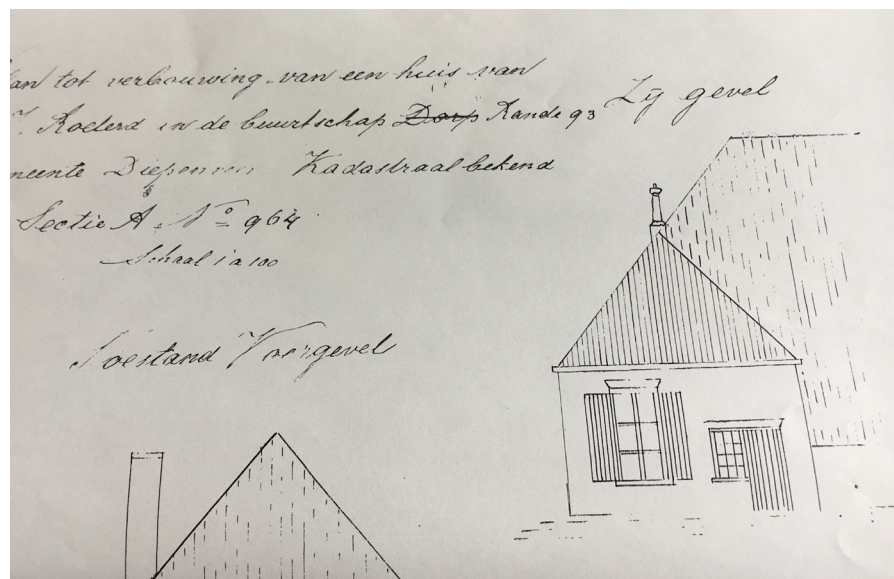
Metselwerk

De gevels vertonen rondom bouwsporen, verschillende formaten stenen en voegwerk. Het metselwerk van het achterhuis is ouder dan dat van het voorhuis. Ook de lagenmaat komt niet overeen. Of de boerderij ook een fase heeft gekend met vakwerkgevels, is niet meer zichtbaar. Dendrochronologisch onderzoek zou dit kunnen bepalen. Als de gebintstructuur van voor 1800 is, is de kans groot dat de gevels met vakwerk waren opgebouwd. De muurplaat is aan het zicht onttrokken door een vogelschroot. De muurplaat kan hier ook een antwoord op geven, mits hij origineel is. Als hier op regelmatige afstand gaten voor toonagels in te zien zijn, is dit een bewijs dat er houten

staanders onder hebben gestaan. In de zijgevel op afb. 11 is nog een oud kozijn met staldeur te zien, waarschijnlijk het oudste kozijn uit de boerderij. Vanwege de getoogde bovendorpel lijkt dit kozijn hergebruikt te zijn. De achtergevel van de boerderij is in meerdere soorten stenen opgetrokken. De twee staldeuren aan de zijkanten zitten weliswaar op de logische plek, maar de één is voorzien van een halfsteens segmentboog, terwijl de linker voorzien is van een betonlatei, evenals de uit het midden geplaatste niendeursparing. De opening is vrij klein en voorzien van een schuifdeur. Verspreid over de gevel zijn allerlei bouwsporen te zien, met name inboetwerk in verschillende stenen. De schuifdeur wordt geflankeerd door twee staande stalen vensters die hoger in de gevel zijn geplaatst. Boven de schuifdeur is een nieuwer hooiluik geplaatst. De zijgevel aan de straatzijde is ook meermaals aangepast aan de wensen van de boer. Zo lijkt het eerste stuk vanaf de achtergevel nog bij de fase van de rest van het achterhuis te horen, terwijl er op circa drie meter vanaf de achtergevel een klein sprongetje in de gevel zit en het metselwerk vanaf daar veel overeenkomst vertoont met het metselwerk van het voorhuis. In dit nieuwere deel zijn de vier staldeuren ooit verwijderd en vervangen door stalen ramen. De oude sparings zijn ingeboet, maar nog steeds goed zichtbaar. De huidige eigenaar heeft het dak gerenoveerd en daarbij is een deel van het oorspronkelijke riet vervangen door blauwe vlakke muldenpannen. Het loketlood is nog als bouwspoor in de achtergevel van het voorhuis achter gebleven.

Gebinten

De gebintstructuur is behoorlijk fors en vrijwel geheel intact aanwezig. Afhankelijk van een eventueel uit te voeren dendrochronologisch onderzoek, zou er bepaald kunnen worden of de gebintstructuur zo oud is, dat er een relatie met het klooster te leggen is. Vooralsnog lijkt een dergelijke ouderdom onwaarschijnlijk. De grootvader van de eigenaar heeft de boerderij rond 1920 kunnen pachten van de familie Roetert. Deze familie had meerdere boerderijen in eigendom. Hij koos ervoor om deze te pachten en kon hem in 1957 zelfs kopen. Vanaf dat moment was het dus zijn eigendom en heeft hij de gebinten aangepast aan de Steenwijker boerderijtypen. Hier kwam hij namelijk vandaan, voordat hij met zijn gezin naar Diepenveen verhuisde om daar te gaan boeren. Rond Steenwijk was het gebruikelijk om de slieten zolder zo laag mogelijk aan te brengen, om zo veel hooi te kunnen opslaan en bovendien dat de dieren zichzelf beter warm konden houden. Om dit te bewerkstelligen heeft hij de liggers losgenomen en bijna een meter verlaagd.

Afb. 20 bouwtekening van de linker zijgevel omstreeks 1910 en de aansluiting van de rieten kap van de boerderij op het voorhuis.

Afb. 18 Bij de aanvraag rond 1960 wordt de voorgevel opnieuw gewijzigd en het voorhuis gesplitst.

Afb. 17 Tussen 1910 en 1960 is de boerderij gewijzigd in een model met een volwaardig voorhuis. Het rietdek op het voorschild verandert steeds mee met de plannen.

Afb. 19 Nieuwe aanzicht van de rechter zijgevel in 1960.

Bibliografie

Afkortingen

Literatuur

Hove, Jan ten, *In de schaduw van de stad. De geschiedenis van de gemeente Diepenveen*, . . .

Stenvert, Ronald (e.a.), *Monumenten in Nederland. Overijssel*, Zwolle 1998

Websites

www.entoen.nu

www.reliwiki.nl

www.mijnstadmijndorp.nl

www.wikipedia.nl

Colofon

Titel

Schapenzandweg 15 Diepenveen, Bouwhistorische verkenning

Opdrachtgever

Stichting IJsselhoeven

Samenstelling

Tom Temmink, Vincent Visser

Redactie

Mascha van Damme

Contactgegevens

Tom Temmink

tom.temmink@hetoversticht.nl

06 54 23 20 08

Datum

19 juli 2019

Aan de Stadsmuur 79-83
Postbus 531
8000 AM Zwolle
038 – 421 32 57
www.hetoversticht.nl

